ARBEJDERKLASSEN, BONDESTANDEN OG SKOLEEKSAMINERNE

Nogle træk af det danske skolesystems selektive virkning

ERIK JØRGEN HANSEN

1. INDLEDENDE BEMÆRKNINGER

Den vækst i interessen for de økonomiske og sociale sider af samfundenes uddannelsesproblemer, man i de sidste ti år har kunnet iagttage i USA og store dele af Vesteuropa, nåede ret sent Danmark. Herhjemme har vi ganske vist en lang tradition for en politisk og pædagogisk interesse for undervisningens indhold og midler, men et omfattende arbejde med de økonomiske og sociologiske aspekter af uddannelsesvæsenet er vel først for alvor kommet i gang for en tre til fire år siden. Baggrunden for dette arbejde er efterhånden velkendt. Det er her og i den øvrige vestlige verden udslag af en stigende erkendelse af uddannelsens betydning for den økonomiske vækst, et stærkere formuleret krav om uddannelsens demokratisering, dvs. en uddannelsespolitik, der fører en stigende andel unge fra de lavere sociale lag ind i de gymnasiale og de højere uddannelser, og et klarere udtrykt ønske om at gøre kulturformidlingen mere effektiv ved en hævning af det generelle uddannelsesniveau.

Mere konkret har denne voksende interesse her i landet vist sig dels ved oprettelsen af nye statistikindsamlende og planlæggende organer som f. eks. Undervisningsministeriets økonomisk-statistiske kontor og Planlægningsrådet for de højere uddannelser, dels ved igangsættelse af forskning af økonomisk-sociologisk natur inden for uddannelsesområdet, eksempelvis den undersøgelse af de studerendes vilkår, der er delvis offentliggjort i et tidligere nummer af dette tidsskrift[1]), samt den uddannelsesforskning, der foregår i socialforskningsinstituttet, og hvortil der henvises i det følgende.

Blandt de utallige problemer, uddannelsesplanlægningen stilles overfor og uddannelsesforskningen forsøger at forklare, vil der i denne artikel blive gjort et forsøg på at give en beskrivelse af, hvorledes det danske skolesystem i nyeste tid – og det vil her især sige de sidste 25 år – har befordret nogle samfundsgruppers børn helt frem til studentereksamen og udskilt

[1]) »Unge under videregående uddannelse« under redaktion af Torben Agersnap og Ove Per Henningsen. *Økonomi og Politik,* 40. årgang, nr. 3, 1966.

børnene fra andre samfundsgrupper på et betydeligt tidligere tidspunkt.

Artiklen vil først og fremmest støtte sig på de nyeste undersøgelser samt beregninger på grundlag af den lidt ældre eksamensstatistik.

2. DEN SOCIALE SELEKTION

Det er et fælles træk ved de fleste hidtil kendte skolesystemer, at man efter et vist antal obligatoriske skoleår lader en del af børnene forlade systemet enten for at få en uddannelse i erhvervslivet eller for uden videre uddannelse straks at indgå i arbejdslivet. Blandt dem, der fortsætter i skolesystemet, sker der endvidere som regel – på forskellige alderstrin i de forskellige lande – en deling efter egnethed eller ikke-egnethed for til sin tid at gå videre til de højere uddannelser. I en artikel i Nordisk Forum[2]) har Kjell Eide påpeget, at i alle vesteuropæiske lande sker denne udskillelse eller selektion på et ret tidligt skoletrin sammenholdt med forholdene i Nordamerika, Østeuropa og Japan, selv om de skandinaviske lande i forhold til det øvrige Vesteuropa fører en forholdsvis stor andel af en årgang unge relativt langt frem i skolesystemet.

Lige så væsentlig som spørgsmålene, *hvornår* man udskiller nogle børn af skolesystemet i et samfund, og *hvor mange* der udskilles, er spørgsmålet, *hvem* der tidligst udsættes for selektionen. I de vestlige samfund har det været sådan – og er stort set stadigvæk således – at jo lavere socialt rekrutteret børnene er, og jo mindre urbaniseret opvækstmiljøet er, jo tidligere forlader børnene skolen. Der kan også påvises sammenhæng mellem på den ene side skolesystemets udbygning, børnenes køn og intelligens, lærerstabens sammensætning, og på den anden side tidspunktet for skoletidens afslutning. Om alle de nævnte forhold gælder det, at de til dels forstærker hinanden, således at eksempelvis chancen for en langvarig skoleuddannelse formindskes ekstra meget, hvis man foruden lav social rekruttering også er opvokset i et landdistrikt med et dårligt udbygget skolesystem. En vis interesse har til stadighed været knyttet til spørgsmålet, hvorvidt uddannelsesforskellene mellem børn fra forskellige sociale lag kan forklares ved, at der fra *fødselen* af er væsentlige intelligensforskelle mellem disse grupper af børn. Da det imidlertid ikke har været muligt med nogen form for sikkerhed at påvise en sådan sammenhæng[3]), vil man her undlade en nærmere diskussion af dette problem og i det følgende koncentrere sig om sammenhængen mellem skoleuddannelse og social herkomst.

---

[2]) Kjell Eide: »Adgangen til universitets- og høgskolestudierne«, *Nordisk Forum*, hæfte 2, 1966.

[3]) Se herom fx. Kaj Spelling: »*Intelligens og Miljø*«, København, 1966, og fra engelsk forskning J. W. B. Douglas: »*Children under five*«, London 1958, og af samme forfatter: »*The Home and the School. A. Study of Ability and Attainment in the Primary Schools*«, London 1964.

3. UDDANNELSE OG SOCIAL HERKOMST I DANMAK 1965

De nyeste danske resultater vedr. sammenhængen mellem faderens sociale placering og barnets uddannelse fremgår af socialforskningsinstituttets ungdomsundersøgelse i 1965[4]). Denne undersøgelse bygger på interviewing af et repræsentativt udvalg af den danske ungdom mellem 14 og 20 år (fyldt 14 men endnu ikke fyldt 21 år). Ser man på de syv aldersgrupper, undersøgelsen omfatter, under ét, fremkommer den i *tabel 1* viste sammenhæng mellem faders sociale status og den unges deltagelse i almen eller teoretisk uddannelse.

TABEL 1

Andelen af den danske ungdom mellem 14 og 20 år inden for hver socialgruppe (faders sociale status), der er under almen eller teoretisk uddannelse

Uddannelsesgruppe	Socialgruppe				
	I	II	III	IV	V
	pct.	pct.	pct.	pct.	pct.
Skoleelever (til og med III real)	36,8	42,3	33,9	31,0	28,3
Gymnasieelever	29,1	10,3	4,9	3,2	0,9
Studerende, højskole- og ungdomsskoleelever	14,3	5,1	4,4	2,6	1,1
I alt	80,2	57,7	43,2	36,8	30,3

Anm.: Opstillet på grundlag af tabel 21, side 45 i *socialforskningsinstituttets studie nr. 7.* Vedr. metoden ved inddelingen i socialgrupper henvises til denne publikation side 41. I korthed kan socialgrupperne karakteriseres således:

I Selvstændige med større virksomheder og funktionærer i top-stillinger, (omfatter ca. 5 pct. af den mandlige befolkning mellem 40 og 65 år).
II Selvstændige med mellemstore virksomheder og overordnede funktionærer (omfatter ca. 8 pct. af den mandlige befolkning mellem 40 og 65 år).
III Selvstændige med mindre virksomheder og funktionærer med ikke rutinepræget arbejde (der ikke er placeret i gruppe II eller I) (omfatter ca. 35 pct. af den mandlige befolkning mellem 40 og 65 år).
IV Selvstændige med små virksomheder, funktionærer med rutinepræget arbejde og faglærte arbejdere (omfatter ca. 24 pct. af den mandlige befolkning mellem 40 og 65 år).
V Ufaglærte arbejdere (omfatter ca. 26 pct. af den mandlige befolkning mellem 40 og 65 år).

Det bemærkes, at andelen er stærkt faldende fra ca. 80 pct. i det øverste sociale lag til ca. 30 pct. i det nederste sociale lag, der næsten udelukkende omfatter ufaglærte arbejdere. Særlig stærkt er faldet fra socialgruppe I (»overklasse« og »højere middelklasse«) til socialgruppe II (»mellemste middelklasse«). De største forskelle mellem socialgrupperne får man imidlertid, når man alene betragter gymnasieelevprocenten. Udskiller man de aldersgrupper, hvori gymnasieeleverne normalt forekommer, nemlig de

[4]) Erik Jørgen Hansen og Erling Jørgensen: »*Ungdomsundersøgelsen. Nogle foreløbige resultater vedrørende den 14–20 årige ungdoms uddannelsesvilkår*«. Socialforskningsinstituttets studie nr. 7 (dupl.), København 1966. En endelig publikation, som også omfatter en speciel undersøgelse af gymnasieeleverne, vil blive offentliggjort i efteråret 1967.

16–19 årige (fyldt 16, men endnu ikke fyldt 20 år), fås nedenstående *tabel 2*. Her er til sammenligning tillige anført, hvor stor en andel af børnene fra de pågældende socialgrupper der er beskæftiget som ikke-faglærte arbejdere, idet Ungdomsundersøgelsen tydeligt viste, at gymnasieeleverne og de ikke-faglærte dannede de to yderpunkter, når man betragtede de forskellige uddannelsesgruppers sociale rekruttering.

Af tallene i tabel 2 fremgår det tydeligt, at gymnasieelevprocenten stiger særdeles kraftigt med stigende social status, hvorimod andelen af ikke-faglærte falder stærkt.

TABEL 2

Andelen af den danske ungdom mellem 16 og 19 år inden for hver socialgruppe (faders sociale status), der er gymnasieelever eller ikke-faglærte

Uddannelsesgruppe	Socialgruppe				
	I	II	III	IV	V
	pct.	pct.	pct.	pct.	pct.
Gymnasieelever[1])	41,8	17,5	8,1	5,0	1,6
Ikke-faglærte	8,2	9,9	15,8	17,5	30,3

Anm.: Udregnet på grundlag af materiale fra socialforskningsinstituttets ungdomsundersøgelse.

[1]) Et skøn over gymnasieelevfrekvensen pr. årgang, jfr. de i tabel 4 bragte tal, kan fås ved at multiplicere de her anførte procenttal med $^4/_3$.

4. EN HISTORISK SAMMENLIGNING

Socialforskningsinstituttets undersøgelse giver et billede af de uddannelsesforskelle, som den ovenfor skildrede selektionsproces har bevirket i Danmark, et billede, der efterhånden som undersøgelsen bliver færdiggjort, kan blive mere detailleret. Det er dog med de hidtil offentliggjorte resultater allerede påvist, at længerevarende uddannelse i Danmark endnu i midten af sekstiårene er et knaphedsgode, der i stor udstrækning er forbeholdt de socialt bedrestillede lag af befolkningen. Det spørgsmål melder sig da, om der i dette århundrede slet ikke er sket nogen demokratisering af uddannelsen, således som dette begreb er defineret i det indledende afsnit? Det er dog det almindelige indtryk, at det generelle uddannelsesniveau er steget, men dette kan naturligvis f. eks. være sket på den måde, at de hidtil uddannelsesprivilegerede gruppers uddannelse er blevet endnu mere langvarig og er kommet til at omfatte endnu flere af børnene fra de pågældende lag.

De statistiske muligheder for en afklaring af dette spørgsmål er ikke store. Hvis man indledningsvis vil beskrive udviklingen i befolkningens uddannelsesniveau, må man konstatere, at folketællingerne ikke giver

nogen uddannelsesoplysninger. Den eneste mulighed for at få et indtryk af udviklingen i hele befolkningens uddannelsesniveau er tilsyneladende at anvende nogle tal fra baggrundsoplysningerne i socialforskningsinstituttets handicap-sikringsundersøgelse[5]). Her har man for hele befolkningen på 15 år og derover i begyndelsen af 1962 en fordeling efter alder og hvilket trin skoleuddannelsen er afsluttet på. Sammenligner man eksempelvis de 20–29 årige med de 60–69 årige fås tallene i nedenstående *tabel 3*.

TABEL 3

De 20–29 årige og de 60–69 årige i 1962 procentvis fordelt efter skoleuddannelse

Aldersgruppe	Skoleuddannelse							
	7-årig folkeskole	8. evt. 9. klasse eller 2 à 3 år i mellemskole	Folkeskole + efter- eller højskole	Mellemskoleeksamen	Realeksamen eller dertil svarende eksamen	Studentereksamen	Uoplyst	I alt
			pct.		pct.	pct.		pct.
20–29 år ..	55	9	6	7	17	5	1	100
60–69 år ..	80	2	7	2	6	2	1	100

Anm.: Opstillet på grundlag af tabel 3.13 i *socialforskningsinstituttets publikation nr. 21.*

Befolkningens uddannelsesniveau ses at være forbedret stærkt i dette århundrede, når man for de to aldersgrupper eksempelvis sammenligner andelen, der har klaret sig med 7-årig folkeskole, med den andel, der har realeksamen eller derover.

Et andet, men måske knapt så dækkende mål for udviklingen i det generelle uddannelsesniveau, kan man få ved at se på, hvor stor en andel af en årgang unge, der har passeret de vigtigste selektionstrin i det danske skolesystem i dette århundrede, nemlig mellemskoleeksamen, realeksamen og studentereksamen. Her har Det statistiske Departement regelmæssigt offentliggjort tal over antallet af bestående eksaminer.

Sammenholdes disse tal, hvor det er muligt, med folketællingstal kan man – som vist i *tabel 4* – under den forudsætning, at mellemskoleeksamen er taget i 16-års-alderen, præliminær-, pigeskole- og realeksamen i 17-års-alderen og studentereksamen i 19-års-alderen – beregne, hvor stor en andel af den relevante årgang, der har passeret det pågældende selektionstrin.

Det ses, at der i den forløbne del af dette århundrede har fundet en særdeles kraftig stigning sted i den del af en årgang unge, der har passeret de forskellige eksamenstrin. For mellemskoleeksamens vedkommende for-

[5]) De pågældende tal er offentliggjort i socialforskningsinstituttets publikation nr. 21: »*Nogle tabller om uddannelse, erhverv og helbred*« ved Finn Madsen, Ketty Pedersen og Hans Elgaard, København 1966.

TABEL 4

Eksamensfrekvenser for en række udvalgte år i 1900-tallet

År	Mellemskoleeksamen	Præliminær-, pigeskole- og realeksamen	Studentereksamen
	Antal eksaminer pr. 100 16-årige	Antal eksaminer pr. 100 17-årige	Antal eksaminer pr. 100 19-årige
1901	.	2,9	0,8
1911	.	5,1	1,6
1921	7,2	6,2	1,7
1930	10,0	7,3	2,6
1940	15,6	12,0	3,3
1950	22,5	14,8	4,6
1960	33,6	25,0	6,9
1966	.	29,8	9,3

Anm.: Tallene er beregnet på grundlag af følgende publikationer fra Det statistiske Departement:

a) Statistiske undersøgelser nr. 19: »*Befolkningsudvikling og sundhedsforhold 1901–60*«, København 1966.
b) Statistiske Meddelelser 1966, 4: »*Befolkningens Bevægelser*«, København 1966,
c) Statistiske Meddelelser: »*Eksamensskolerne 1912*«, 4, 43, 2. København 1914,
d) *Statistiske Efterretninger* 1922, s. 50, 1932, s. 82, 1941, s. 142, 1965, s. 448 og 449 samt for 1966 oplysninger fra undervisningsministeriet.

øgedes andelen i den her angivne periode (1921–1960) – der dækker det meste af den pågældende eksamensforms levetid – fra ca. 7 pct. til ca. 34 pct. af de 16-årige. Realeksamen og dertil svarende eksamen steg i løbet af 65 år fra at omfatte 2,9 pct. af de 17-årige til at omfatte 29,8 pct. af denne aldersklasse – en tidobling. En smule kraftigere er for den samme periode stigningen for studentereksamens vedkommende, nemlig fra 0,8 pct. af de 19-årige i 1901 til 9,3 pct. i 1966.

I hvor høj grad denne vækst i eksamensfrekvenserne er udtryk for, at børn fra de ikke-uddannelsesprivilegerede befolkningslag i større omfang end tidligere har fået en skoleeksamen, er det noget sværere at belyse. Det forudsætter først og fremmest en fordeling af eksaminanderne efter forældrenes erhvervsmæssige eller sociale placering i samfundet. Den af socialforskningsinstituttet anvendte inddeling i socialgrupper, der er omtalt i det foregående, og som er konstrueret med henblik på at opnå sammenlignelighed med den af Kaare Svalastoga[6]) ad empirisk vej fundne inddeling af det danske samfund i sociale lag, giver skolestatistikken ingen muligheder for at føre tilbage i tiden. Heller ikke den i Ungdomsundersøgelsen sideløbende anvendte, mere gængse statistiske gruppering efter erhverv og stilling kan sammenlignes med de skolestatistiske oplysninger, idet Det statistiske Departement på dette område indtil for nylig har anvendt en ganske speciel inddeling af fædrene efter livsstilling. På grundlag af den pågældende inddeling er det til gengæld muligt at foretage sammenligninger

[6]) se Kaare Svalastoga: »*Prestige, Class and Mobility*«, København 1959, specielt siderne 143–147.

TABEL 5

De, der har taget mellemskoleeksamen, realeksamen (eller dertil svarende eksamen) eller studentereksamen i en række udvalgte år fra 1941 til 1961, procentvis fordelt efter faderens livsstilling

Faderens livsstilling	Mellemskoleeksamen					Præliminær-, pigeskole- og realeksamen					Studentereksamen				
	1941	1946	1951	1956	1961	1941	1946	1951	1956	1961	1941	1946	1951	1956	1961
	pct.	pct.	pct.	pct.	pct.	pct.	pct.	pct.	pct.	pct.	pct.	pct.	pct.	pct.	pct.
Akademisk og anden højere uddannelse	10,5	9,4	9,5	10,0	9,5	8,1	7,3	7,4	8,8	7,6	28,4	24,6	24,8	28,2	26,9
Lærere	3,7	3,4	3,2	3,0	2,7	4,6	3,6	3,5	3,1	2,6	9,1	8,7	7,0	6,5	6,1
Told- og trafiketaternes overordnede	3,5	2,8	2,4	2,5	2,7	3,1	3,3	2,6	2,4	2,6	4,9	5,0	4,6	3,8	4,0
Større næringsdrivende ...	6,7	6,2	6,0	5,3	4,9	7,6	6,8	5,8	6,2	5,4	11,6	11,5	8,7	8,4	7,7
Mindre næringsdrivende ..	22,0	21,6	22,9	20,5	19,3	23,3	23,5	24,4	22,2	21,2	15,5	16,8	20,2	16,0	16,7
Funktionærer o. l.	23,4	22,1	20,6	22,3	22,7	23,5	21,6	20,6	22,1	21,8	19,3	19,9	19,0	19,9	19,2
Landbrugere	5,8	7,7	8,6	8,1	7,7	7,8	10,4	11,3	10,0	11,0	6,4	5,8	7,5	7,3	6,9
Arbejdere	19,2	21,8	22,2	23,1	24,5	16,9	19,1	20,1	20,2	22,3	2,8	4,7	5,6	6,5	8,0
Andre erhverv	5,2	5,0	4,6	5,2	6,0	5,1	4,4	4,3	5,0	5,5	2,0	3,0	2,6	3,4	4,5
I alt	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Anm.: Opstillet på grundlag af Statistiske Meddelelser: »*Børneskolen*«, 4, 119, 3, 4, 133, 4, 4, 151, 4, 4, 167, 5 og 1964.

for en forholdsvis lang periode. Vil man samtidig belyse den sociale baggrund for dem, der har taget mellemskoleeksamen, realeksamen eller studentereksamen, kan det på grundlag af Departementets publikationer »Børneskolen« gøres for perioden 1941–1961, således som det er vist i *tabel 5*.

Iøjnefaldende er især, at børn af forældre med akademisk og anden højere uddannelse samt lærere gennem hele perioden udgør en langt større andel af dem, der har taget studentereksamen, end af dem, der har passeret de to andre eksamensformer, mens børn af arbejdere og landbrugere er stærkest underrepræsenteret ved studentereksamen. Om *udviklingen* synes tabellen at vise, at arbejderbørnenes andel har været stigende ved alle tre eksamensformer, særlig kraftigt for så vidt angår studentereksamen, hvor udgangspunktet dog også var usædvanligt lavt (i alt tog 70 arbejderbørn studentereksamen i 1941). For landbrugerbørnenes vedkommende er det især mellemskole- og realeksamensfrekvensen, der viser stigning.

Forskydningerne er dog ingen steder voldsomme, og arbejder- og landbrugerbørn er stadigvæk sammenholdt med deres forsørgeres andel af den voksne befolkning særdeles stærkt underrepræsenteret, hvorimod børnene fra de højt uddannede grupper i alle eksamensformerne er overrepræsenterede.

Svagheden ved den her gengivne inddeling efter faders stilling er imidlertid, at det ikke er muligt at sammenholde disse tal med de pågældende stillingsgruppers talmæssige betydning i befolkningen som helhed eller udviklingen heri, idet folketællingsstatistikken arbejder med andre erhvervs-

TABEL 6

Antal real- og studentereksaminer 1964 pr. 1000 forsørgere

Forældrenes livsstilling	Real-eksaminer	Studenter-eksaminer
	pr. 1000 forsørgere	pr. 1000 forsørgere
1. Selvstændige ved land- og skovbrug	23,9	3,1
2. Andre ved landbrug m. v.	6,6	1,0
3. Selvstændige i håndværk og industri	30,0	8,0
4. Selvstændige i handel og transport	27,3	8,8
5. Selvstændige i liberale erhverv	47,4	40,1
6. Adm.-, kontor- og handelspersonale	23,9	11,5
7. Funktionærer og tjenestemænd i øvrigt	25,4	11,3
8. Faglærte arbejdere i håndværk, industri, handel og transport	15,4	2,3
9. Ufaglærte arbejdere i håndværk, industri, handel og transport	12,3	1,4
10. Andre erhverv samt personer ude af erhverv	2,8	0,7
Ialt	15,4	4,5

Anm.: Opstillet på grundlag af tabel 3, side 757, *Statistiske Efterretninger* 1965, nr. 48. Ved forsørgere forstås det forsørgerantal, der er opgjort i indkomststatistikken for skatteåret 1963/64.

og stillingsinddelinger. Dette er formodentlig også grunden til, at Det statistiske Departement for 1964's vedkommende har ændret sin stillingsgruppering (se Statistiske Efterretninger nr. 48, 1965), hvilket har muliggjort udregning af eksamensfrekvenser pr. 1000 forsørgere i de vigtigste stillings- og erhvervsgrupper, men vanskeliggjort historiske sammenligninger.

På grundlag af denne nye inddeling er *tabel 6* opstillet.

Det bemærkes her, at for så vidt angår realeksamen har »andre ved landbrug m. v.« (fortrinsvis landarbejdere) og ufaglærte arbejdere i byerhverv en frekvens, der ligger under gennemsnittet, mens frekvensen for faglærte arbejdere ligger på gennemsnittet, og for de øvrige grupper (når der ses bort fra gruppe 10) over gennemsnittet. Selvstændige i liberale erhverv (fortrinsvis akademisk uddannede) har den højeste frekvens. Når man sammenholder realeksamensfrekvenserne med studentereksamensfrekvenserne, er det især bemærkelsesværdigt, at både selvstændige ved land- og skovbrug og faglærte arbejdere i byerhverv ved studentereksamen – i modsætning til realeksamen – har frekvenser under gennemsnittet.

Som nævnt er denne inddeling ikke sammenlignelig med tidligere offentliggjorte tal. Kun for så vidt angår arbejdere og selvstændige ved land- og skovbrug skulle det være muligt at sammenholde tallene i tabel 6 med de af Det statistiske Departement tidligere meddelte tal i publikationerne om børneskolen. Da dette i sig selv ikke er uden interesse, idet både Departe-

TABEL 7

Antal mellemskole-, realeksaminer m. v. og studentereksaminer pr. 1000 forsørgere blandt arbejdere og selvstændige i landbrug i en række udvalgte år fra 1941 til 1964

År	Mellemskoleeksaminer			Præliminær-, pigeskole- og realeksaminer			Studentereksaminer		
	Arbejdere	Selvstændige i landbrug	Samtlige forsørgere	Arbejdere	Selvstændige i landbrug	Samtlige forsørgere	Arbejdere	Selvstændige i landbrug	Samtlige forsørgere
	– pr. 1000 forsørgere –			– pr. 1000 forsørgere –			– pr. 1000 forsørgere –		
1941	5,9	3,6	9,8	4,1	3,8	7,9	0,2	0,9	2,3
1946	6,3	4,9	9,1	4,1	4,9	6,7	0,4	1,0	2,4
1951	7,4	6,7	10,3	4,7	6,4	7,3	0,4	1,3	2,2
1956	9,7	8,8	12,9	6,2	7,9	9,5	0,5	1,5	2,5
1961	17,6	15,6	20,6	11,4	15,8	14,6	1,0	2,5	3,7
1964[1]) ...	.	.	.	15,4[a]) 12,3[b])	23,9	15,4	2,3[a]) 1,4[b])	3,1	4,5

Anm.: Beregnet på grundlag af Statistiske Meddelelser: »*Børneskolen*« (se anm. til tabel 5) og Statistiske Meddelelser: »*Indkomst og formueansættelserne til statens*«, 4, 119, 2, 4, 134, 2, 4, 153, 2, 4, 171, 2 og 1964.

[1]) fra tabel 6.
a) faglærte arbejdere i byerhverv.
b) ufaglærte arbejdere i byerhverv.

mentets statistik og socialforskningsinstituttets ungdomsundersøgelse samt undersøgelserne fra Ungdomskommissionen af 1945[7]) viser, at netop de to nævnte stillingsgruppers børn begge – i hvert fald for så vidt angår studentereksamen – synes særligt »eksamensfremmede«, er en sådan sammenligning forsøgt gjort i *tabel 7* både for mellemskole-, realeksamen m. v. og studentereksamen for perioden 1941–1961. Tallene må vurderes med en vis forsigtighed, da den i »Børneskolen« anvendte inddeling på flere punkter er uklar med hensyn til afgrænsningen mellem grupperne. Det kan vel imidlertid forudsættes, at gruppe 1 i tabel 6 så nogenlunde svarer til »Børneskolen«s gruppe »landbrugere« og 8 og 9 til gruppen »arbejdere«.

Eksamenstallene for de pågældende stillingsgruppers børn kan i stedet for skattestatistikkens forsørgerbegreb – der er anvendt i tabel 7 – sættes i relation til folketællingsopgørelserne, f. eks. inden for de nævnte stillingsgrupper antallet af mandlige forsørgere i aldrene 35–59 år eller antallet af husstande. Beregninger på dette grundlag viser imidlertid ikke tendenser, der afviger fra de i tabel 7 viste.

Af denne tabel synes man at kunne konkludere, at for så vidt angår mellemskoleeksamen nærmede frekvensen for de to stillingsgrupper sig fra 1941 til 1961 ret kraftigt den, der gjaldt for samtlige forsørgere, uden dog at nå op på dette niveau. For realeksamens vedkommende har udviklingen for arbejderbørnenes vedkommende været nogenlunde den samme som ved mellemskoleeksamen, hvorimod de selvstændige landbrugere i de allerseneste år i den grad synes at have accepteret realeksamen, at frekvensen fra 1961 oversteg gennemsnittet for samtlige forsørgere og ved midten af sekstiårene synes at være ved at nærme sig frekvensen for selvstændige i byerhverv, når der ses bort fra de liberale erhverv. Om end der også ved studentereksamen for de her betragtede grupper har været en kraftig stigning, ligger frekvensen dog stadigvæk så langt under gennemsnittet, at der, når arbejdernes andel af befolkningen tages i betragtning, må ske særdeles voldsomme stigninger i det samlede antal studenter, før arbejderne når den frekvens, der gælder for befolkningen som helhed.

5. DET DANSKE SÆRTILFÆLDE

På trods af den stærke vækst i dette århundrede i den andel af en årgang unge, der får studentereksamen, er gymnasiet altså stadigvæk i meget ringe grad præget af børn fra arbejderklassen og bondestanden. Dette forhold gør sig ganske vist gældende i alle de vestlige samfund, men sammenholdt med de øvrige nordiske lande synes Danmark at indtage en særstilling.

[7]) Se Ungdomskommissionens betænkning: *»Ungdommens adgang til den højere uddannelse. Betænkning I. Gymnasiet«,* København 1950, specielt side 93.

TABEL 8

Studentereksamensfrekvenserne og arbejder- og landbrugerbørnenes andel af studentereksaminerne i de nordiske lande

Land	Antal studenter-eksaminer pr. 100 19-årige i 1964	Landbrugerbørnenes andel af studenter-eksaminerne	Arbejderbørnenes andel af studenter-eksaminerne
Danmark	9,2	8,6[a])	10,2[a])
Finland	12,9	16–21[b])	19–27[b])
Norge	15,8	...	...
Sverige	13,2	7–10[c])	25–27[d])

a) *Statistiske Efterretninger* 1965, nr. 48.
b) Anslået af Sysiharju på grundlag af en stikprøveundersøgelse omfattende gymnasieelever i skoleåret 1964/65.
c) 1960.
d) Inkluderer »hantverkare och statstjänare«.

Anm.: Opstillet på grundlag af Anna-Liisa Sysiharju's artikel: »Vägen till och genom gymnasiet i de nordiska länderna«, *Pedagogisk forskning*, hæfte 2–3, 1966.

Allerede når man betragter den andel af en årgang, der får en studentereksamen, er Danmark lavest placeret blandt de nordiske lande. En tilsvarende placering indtager landet, når man ser på arbejder- og landbrugerbørnenes andel af studentereksaminerne.

I *tabel 8* er dette søgt belyst på grundlag af en artikel af Anna-Liisa Sysiharju i Pedagogisk forskning[8]).

Mod sammenligninger af denne karakter kan der naturligvis rettes en række indvendinger, f. eks. med hensyn til forskelligheder i gymnasiets indhold og struktur i de fire lande, i klassifikationer efter erhverv m. v. Den i tabel 8 viste forskel mellem Danmark og det øvrige Norden er dog så stor, at man med rimelighed kan drage den ovennævnte konklusion vedr. Danmarks placering i det nordiske område med hensyn til studentereksamensfrekvens og denne eksamensforms demokratisering. Om årsagerne til dette forhold fremsætter Sysiharju i den nævnte artikel den tanke, at både forældrene i Danmark og det danske skolesystem måske ikke værdsætter højere uddannelse i samme grad, som tilfældet er i de andre nordiske lande. Hun nævner til understøttelse af denne hypotese en finsk undersøgelse, der viser, at de med akademisk eksamen forbundne stillingsbegreber er systematisk lidt højere vurderet i Finland end i Danmark[9]). En noget lignende tankegang har med mellemrum været fremført herhjemme, især i den form, at den danske uddannelsestradition, til dels påvirket af de grundtvigske tanker, har motiveret bondestanden og arbejderklassen til at

[8]) Anna-Liisa Sysiharju: Vägen till och genom gymnasiet i de nordiska länderna. *Pedagogisk forskning*, Nordisk tidsskrift for pedagogikk, hefte 2–3, 1966.

[9]) Urho Rauhala: »*Suomlaaisen yhteiskunnan sosiaalinen kerrostuneisuus ammattien arvostuksen valossa*« (The social stratification of Finnish society in the 1960's in the light of the prestige of occupations), Helsinki 1966.

TABEL 9

Indeks over antal studentereksaminer, indgåede lærekontrakter og antal højskoleelever

År	Antal studenter-eksaminer indeks: 1941 = 100	Antal indgåede lærerkontrakter indeks: 1938 = 100	Antal højskole-elever indeks: 1940/41 = 100
1938		100	
1941	100		100
1948		186	
1951	112		105 (1949/50)
1958		231	
1961	219		99,7 (1959/60)
1962		338	
1965	359		96,1 (1963/64)

Anm.: Beregnet på grundlag af Statistiske Meddelelser: »*Børneskolen*«, se anm. til tabel 5, *Statistiske Efterretninger* 1941, s. 37, 1942, s. 27, 1951, s. 145 og 203, 1961, s. 170 og 1966 s. 645 samt *Statistisk årbog* 1966, tabel 257.

lade deres børn forlade skolesystemet så tidligt som muligt, den førstnævnte gruppe for senere at lade dem søge efterskole- eller højskoleuddannelse, den sidstnævnte gruppe for at få børnene ind i lærlingeuddannelserne. Hypotesen lader sig ikke umiddelbart bekræfte eller afkræfte. Ser man imidlertid på stigningen i antal studentereksaminer, i antallet af indgåede lærekontrakter og antallet af højskoleelever inden for de sidste 25 år, får man de i *tabel 9* bragte tal.

For at korrigere for forskellene i fødselsårgangenes størrelse er der for indgåede lærekontrakter anvendt et basisår, der ligger tre år før basisåret for studentereksaminerne, idet de unge normalt vil indgå en lærekontrakt ca. 3 år før det tidspunkt, hvor de i givet fald kunne have taget en studentereksamen. I de opstillede tidsrækker skal indekstallene for studentereksaminerne således sammenlignes med indekstallene for lærekontrakterne 3 år før.

Tager man da sit udgangspunkt i studentereksamenstallet for 1941, må dette tal sammenlignes med antal indgåede lærekontrakter i 1938. Sidstnævnte år skulle være anvendeligt som basisår. Der blev ganske vist indgået en hel del færre lærekontrakter i dette år end i de fire forudgående år, men til gengæld er antallet af lærekontrakter i 1938 betragteligt større end antallet for de efterfølgende tre år.

Resultatet af beregningerne synes at kunne fortolkes således, at indtil begyndelsen af sekstiårene var *stigningen* i indgåede lærekontrakter større end væksten i antallet af studentereksaminer. Det absolutte antal indgåede lærekontrakter er som bekendt betydeligt større end antallet af studentereksaminer, og det spørgsmål kan da stilles, om det for et samfund i vækst

ikke har været uhensigtsmæssigt at lade de talmæssigt meget omfattende faglige uddannelser få en stærkere vækstrate end de mere teoretiske uddannelser, således som det tilsyneladende har været tilfældet indtil for nylig? I hvor høj grad dette er resultatet af en bevidst uddannelsespolitik eller skyldes en mere traditionel forældre- eller lærerholdning, kan næppe besvares på grundlag af det foreliggende statistiske materiale. Man må imidlertid formode, at socialforskningsinstituttets planlagte undersøgelse af baggrunden for en generation af unges uddannelses- og erhvervsvalg vil kunne kaste lys over denne problemstilling[10]).

I antallet af højskoleelever har der været en svag nedgang. Dette kan måske forklares ved, at det traditionelle rekrutteringsgrundlag – børn af selvstændige landbrugere – i de senere år er svundet ind i antal, og de tilbageblevne – som tidligere påvist – nu i højere grad end tidligere tager realeksamen, hvad der naturligvis i sig selv ikke udelukker et senere højskoleophold, men måske nedsætter ønsket om videreuddannelse under denne form. Ser man på højskoleelevernes sociale herkomst og beregner et indeks i lighed med det i tabel 9 bragte, men særskilt for børn af selvstændige landbrugere og arbejdere, bliver tallene med 1940/41 som basis i 1963/64 henholdsvis 85 og 155. Der har altså været en vækst i højskolesøgende arbejderbørn samtidig med nedgangen i det samlede antal højskoleelever.

6. SAMMENFATNING

Der har i løbet af 1900-tallet i Danmark fundet en væsentlig forbedring sted i det generelle uddannelsesniveau. Ser man mere specielt på, hvor stor en del af en årgang unge, der har passeret de danske skoleeksaminer, viser det sig, at denne andel i de forløbne to tredjedele af dette århundrede er tidoblet. De nyeste undersøgelser viser imidlertid, at den sociale selektion ved disse eksaminer stadigvæk er kraftig, hvilket betyder, at børnene fra visse talstærke grupper, specielt arbejderklassen og bondestanden, har meget lavere eksamensfrekvenser end børnene fra de øvrige socialgrupper. En oversigt over udviklingen i de sidste 25 år tyder imidlertid på, at børn af arbejdere og selvstændige landbrugere ved den nu afskaffede mellemskoleeksamen samt ved realeksamen ret kraftigt har nærmet sig – og for den sidstnævnte gruppes vedkommende ved realeksamen endda oversteget – de eksamensfrekvenser, der gælder for befolkningen som helhed. Om end der også i den nævnte periode har været en særdeles stærk stigning i de to betragtede gruppers studentereksamensfrekvenser, er man dog ved

[10]) Se herom »*Beretning om socialforskningsinstituttets virksomhed 1963–65*«, København 1965, side 37.

denne eksamensform meget længere fra en ligelig rekruttering. Den flaskehals, gymnasiet således synes at danne i denne henseende, bliver ikke mindre påfaldende, når man foretager en nordisk sammenligning, der både hvad angår den samlede studentereksamensfrekvens, og hvad angår arbejderbørnenes og landbrugerbørnenes andel af studentereksaminerne placerer Danmark i bunden. Hvorvidt en speciel dansk uddannelsestradition hos arbejderklassen og bondestanden her har gjort sig gældende, er det svært at afgøre, men i hvert fald synes væksten i lærlingeuddannelserne i perioden fra tretiårenes slutning og indtil begyndelsen af sekstiårene at have oversteget væksten i antallet af studentereksaminer.